

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ¹

Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С., Ілляшенко Н.С., Нагорний Є.І.

Однією з головних цілей економічної політики держави є забезпечення її економічної безпеки, яка розглядається як стан ефективного використання наявних ресурсів і можливостей їх ефективної реалізації, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам та забезпечує умови стійкого розвитку у світовому співтоваристві цивілізованих країн. На сучасному етапі розвитку світової економіки, що характеризується завершенням п'ятого технологічного укладу і фактичним початком четвертої промислової революції [9], одним з найбільш ефективних засобів забезпечення економічної безпеки держави є створення і впровадження інновацій, які дозволяють виділити, посилити та реалізувати її порівняльні конкурентні переваги і зайняти на цій базі міцні конкурентні позиції на світовому ринку. Практика свідчить, що країни, які є лідерами економічного зростання, своїм успіхом у вирішальному ступені зобов'язані активній інноваційній діяльності яка всіяко підтримується і стимулюється на державному рівні. Їх економічна безпека забезпечується за рахунок інновацій, які дозволяють оперативно реагувати на різноманітні загрози: демографічні, енергетичні, екологічні тощо. Вітчизняна економіка основу якої становлять виробництва третього та четвертого технологічних укладів не в змозі протидіяти цим загрозам, що загрожує системним відривом від технологічно розвинених країн, посиленням залежності від них і міжнародних фінансових інституцій, зниженням національної безпеки держави, складовою якої є економічна безпека.

З цих позицій постає проблема дослідження впливу інноваційних факторів на економічну безпеку держави для пошуку шляхів цілеспрямованого управління інноваційною політикою для підтримання економічної безпеки України.

Дослідженням впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку держави займалися багато вітчизняних науковців. Так Дудка Ю.П. [6] аналізує світові рейтинги і місце України в них, зазначає незначний вплив інноваційного потенціалу країни на її економічну безпеку. Маслак О.О. [16], Олексюк В.М [17] досліджують окремі аспекти впливу інноваційного розвитку держави на її економічну безпеку. Кириченко О.С. [12]

¹ Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідних тем: «Механізм управління знаннями в системі інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів» (№ ДР 0117U002255); «Фундаментальні основи управління розвитком інноваційної культури промислових підприємств» (№ ДР 0115U000687); «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (№ ДР 0117U003928)

розглядає поняття інноваційної безпеки яка складової економічної безпеки підприємств, а також роль інноваційної діяльності у її забезпеченні. Денисенко М.П. та Лойко В.В. [5] розглядають підходи до оцінки інноваційної складової економічної безпеки регіону. Вони на основі аналізу фактичних даних роблять висновок, що суттєве відставання в інноваційній діяльності несе загрозу економічній безпеці регіону і державі у цілому. Петрова І.Л. [18] розглядає процес становлення ринку інновацій в Україні з позицій забезпечення її економічної безпеки. Гончар В.Г. [4] за результатами аналізу фактичних даних доводить вплив факторів науково-технічного прогресу на економічну безпеку України. Він показує, що інноваційна діяльність є важливим фактором забезпечення економічної безпеки держави. Болдуєва О.В., Богма О.С. [1] досліджують роль інноваційних факторів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки. Показують, що інновації є основою конкурентоспроможності, яка в свою чергу є основою економічної безпеки. Пропонують послідовність етапів активізації інноваційної діяльності для забезпечення економічної безпеки держави.

Проте, незважаючи на значні напрацювання, практично не розкритими залишилися питання, що стосуються формалізованого визначення взаємозв'язку між показниками стану інноваційної діяльності і показниками стану економічної безпеки держави. Не розкрито порядок взаємодії факторів, що визначають успіх переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку, а також їх вплив на складові економічної безпеки держави.

Метою дослідження є уточнення ролі, місця та характеру впливу факторів які сприяють переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку, а також зростанню економічної безпеки держави у т.ч. - у розрізі її окремих складових.

Дослідження взаємозв'язку між станом інноваційної діяльності і економічної безпеки держави пов'язано з проблемою вибору їх показників. Проте, якщо щодо показника інноваційності економіки особливих розбіжностей немає, то інтегральний показник економічної безпеки, яка має багато складових, визначити важче. Існує також певна неоднозначність поглядів на поняття економічної безпеки держави [7], які характеризують різні аспекти її економічного стану і розвитку: стійкість; незалежність, інтереси тощо. Проведений нами аналіз показав наступне. Серед великого кола різноманітних світових рейтингів які використовують різні показники, що характеризують згадані вище аспекти економічного розвитку, у якості інтегрального показника доцільно взяти індекс глобальної конкурентоспроможності держави. Він характеризує здатність успішно конкурувати на міжнародних ринках, протидіяти конкурентному тиску, відстоювати свої економічні інтереси тощо.

Аналіз свідчить, що існує певний зв'язок між показниками інноваційності країн світу та показниками їх економічної безпеки, оскільки практично одні й ті ж країни (за незначним винятком) займають за ними чільні позиції (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Позиції країн світу за показниками інноваційності і конкурентоспроможності за 2016 р. (побудовано авторами за даними [23, 24])

Інноваційність економіки [24]		Глобальна конкурентоспроможність [23]	
Рейтинг, країна	Показник	Рейтинг	Показник
1. Швейцарія	66,28	1. Швейцарія	5,86
2. Швеція	63,57	2. США	5,85
3. Великобританія	61,93	4. Сінгапур	5,71
5. США	61,4	3. Нідерланди	5,66
6. Фінляндія	59,9	4. Німеччина	5,65
7. Сінгапур	59,16	5. Гонконг	5,53
8. Ірландія	59,03	6. Швеція	5,52
9. Данія	58,45	7. Великобританія	5,51
10. Нідерланди	58,29	8. Японія	5,49
11. Німеччина	57,94	9. Фінляндія	5,49
...
56. Україна	35,72	81. Україна	4,11

З викладеного вище (враховуючи дані табл. 1) слідує, що для підвищення рівня економічної безпеки України необхідно активізувати інноваційну діяльність її підприємств та установ, посилити ефективність заходів державного стимулювання інноваційної діяльності, формувати інноваційно-сприятливе середовище. Узагальнення літературних джерел [2, 3, 11, 13, 14, 15, 21] і світової практики інноваційної діяльності свідчить, що інноваційність економіки держави визначається наступним:

- часткою витрат на науку (НДДКР) у ВВП (фінансове забезпечення);
- рівнем потенціалу інноваційного розвитку (ППР) держави, основу якого становлять актуальні знання, а також люди, що їх генерують, накопичують і які здатні втілювати їх у нові вироби, технології, методи управління тощо у всіх сферах людської діяльності [9, 10];
- ефективністю методів державного регулювання і стимулювання інноваційної діяльності;
- наявністю і розвиненістю інноваційної інфраструктури;
- рівнем інноваційної культури держави і підприємств та установ як її елементів.

Розглянемо позиції України за даними факторами. За часткою витрат на НДДКР у ВВП (0,6% у 2015 р., при законодавчо встановлених 1,7%) Україна значно відстає від країн, що зазначені у табл. 1. Для порівняння (дані за 2015 р.) [22]: Японія – 3,47%; Фінляндія – 3,17%; Швеція – 3,16%; Данія – 3,05%; Німеччина – 2,87%; США – 2,77%; Франція – 2,26%;

Нідерланди – 1,97%; Великобританія – 1,7%; Ірландія – 1,5%. Це при тому, що ВВП цих держав набагато більший ніж в Україні. Так у 2015 р. США витратили на фінансування НДДКР – 497 млрд. дол., Японія – 143 млрд. дол., а Україна – 0,6 млрд. дол.

Позиція України за однією з найважливіших складових потенціалу інноваційного розвитку – часткою науковців у загальній кількості населення – 0,49% (за 20 років ця частка зменшилася у 3,5 рази) [19] істотно поступається країнам з високим рівнем інноваційності економіки. Для порівняння: Фінляндія – 3,27%; Данія – 3,16%; Ісландія 2,96% тощо.

Аналіз основних методів державного регулювання і стимулювання інноваційної діяльності які показали свою ефективність у світовій практиці і вітчизняних реалій їх застосування, який виконаний одним з авторів [20] свідчить, що в Україні вони носять, в основному, декларативний характер.

Рівень інноваційної інфраструктури знаходиться на низькому рівні [11], що не сприяє розвитку інноваційної діяльності і переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку.

Практично не приділяється уваги розвитку інноваційної культури [20], яка відіграє роль однієї з головних складових інноваційно-сприятливого середовища в країнах, що є лідерами інноваційного зростання.

Аналіз процесів економічного зростання країн, які зробили ставку на інновації та інноваційну діяльність, дозволив сформувану узагальнену схему їх переходу на інноваційний шлях розвитку (рис. 1).

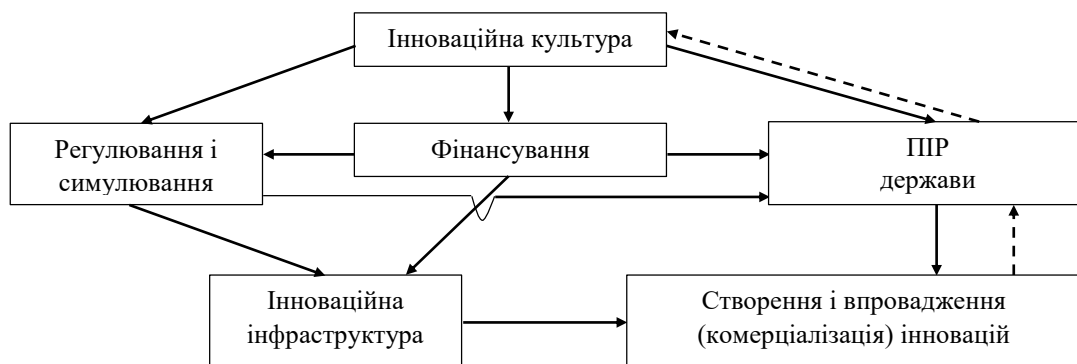

Рисунок 1 – Узагальнена схема взаємодії факторів, що визначають успіх переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку (авторська розробка)

Як слідує з рис. 1 в основу формування передумов переходу економіки держави на інноваційний шлях розвитку покладено її інноваційну культуру. Її основні підсистеми та їх елементи, а також оцінка їх стану в Україні подано в [8]. Згідно схеми на рис. 1

результативність інноваційної діяльності значною мірою залежить від рівня ППР, який розглядається як сукупність ресурсів та спроможностей їх реалізувати для розвитку держави на основі створення та впровадження інновації у різних сферах людської діяльності.

В процесі створення і комерціалізації інновацій посилюється ППР, що в свою чергу, впливає на розвиток інноваційної культури (напрями впливу подано на рис. 1 пунктиром). ППР господарюючого суб'єкта різного рівня узагальнення (підприємства чи установи, регіону чи галузі, національної економіки у цілому) включає три потенціали підсистеми:

- ринковий потенціал, як наявність ринкових конкурентних переваг, або спроможність їх сформувати, що відповідають підкріпленим купівельною спроможністю запитам споживачів;

- інноваційний потенціал, як спроможність створити інноваційні розробки і втілити їх у нові продукти, технології, методи управління тощо, які відповідають запитам споживачів і дозволяють реалізувати конкурентні переваги господарюючих суб'єктів;

- виробничо-збутовий потенціал, як технічну спроможність і економічну доцільність виготовити і просувати інновації на національному і міжнародних ринках, які дозволять посилити позиції держави (її підприємств та установ) на них, забезпечить її економічну безпеку.

Фактично, у процесі взаємодії факторів які зазначені на рис. 1, формується і розвивається інноваційно-сприятливе середовище, що сприяє активізації діяльності зі створення і впровадження (комерціалізації) інновацій, а через неї - зростанню рівня економічної безпеки держави.

Результати інноваційної діяльності проявляються у вигляді:

1. нової (модернізованої) продукції (виробів чи послуг), що більшою мірою відповідає потребам і запитам споживачів чи формує нові потреби і запити;

2. нових (модернізованих) технологій виробництва і реалізації продукції, які є більш ефективними ніж традиційні;

3. нових методів управління діяльністю підприємств чи установ, які є більш ефективними ніж традиційні;

4. нових методів управління державою та її регіонами, які є більш ефективними ніж традиційні;

5. нових методів організації життєдіяльності суспільства, які підвищують якість життя людей.

Вони сприяють формуванню і реалізації відносних конкурентних переваг і переходу на шлях інноваційного розвитку у руслі концепції інноваційного випередження, а

відповідно – зростанню рівня економічної безпеки держави. У табл. 2 подано основні напрями впливу інноваційної діяльності на складові економічної безпеки держави та очікувані результати.

Таблиця 2 – Напрями, характер і результати впливу інновацій і інноваційної діяльності на складові економічної безпеки держави (авторська розробка)

Складові економічної безпеки	Вплив інновацій	Результати впливу
Технологічна	Зростання рівня конкурентоспроможності інноваторів змушує конкурентів активізувати інноваційну діяльність	Техніко-технологічне оновлення виробничих потужностей, підвищення ефективності використання ресурсів, підвищення продуктивності праці
Макроекономічна	Радикальні інновації ініціюють відмирання традиційних і виникнення нових галузей (сукупностей галузей, як комп'ютер)	Розвиток нових виробництв, виникнення нових галузей, що сприяє економічному зростанню
Фінансова	Інноваційна продукція змінює існуючі потреби (електромобілі) чи стимулює нові (інтернет, гаджети)	Зростання прибутку господарюючих суб'єктів, доходів населення, наповнення бюджету
Зовнішньоекономічна	Інноваційна продукція дозволяє скористатися перевагами першовідкривача ринку, зайняти на ньому міцні позиції	Проникнення на зарубіжні ринки, витіснення зарубіжних конкурентів на національному ринку, покращення балансу зовнішньої торгівлі
Інвестиційна	Нові виробництва і технології, що мають значні ринкові перспективи приваблюють інвесторів	Зростання інвестиційної привабливості, залучення національних і зарубіжних інвесторів
Інноваційна	Інноваційна діяльність вимагає нових знань і навичок персоналу, відповідного інфраструктурного забезпечення, зміни корпоративної культури. Вона переводить ППР інноваторів на новий рівень, що відкриває нові ринкові можливості і т.д.	Зростання інноваційної культури на національному рівні і рівні окремих підприємств та установ, підвищення інноваційності економіки, перехід на інноваційний випереджаючий розвиток
Енергетична	Використання альтернативних джерел енергії. Зменшення енергомісткості виробництва і побуту тощо	Підвищення енергетичної ефективності, енергетична незалежність
Продовольча	Зростання продуктивності, зменшення енергомісткості, ефективне використання ресурсів	Продовольча незалежність, збалансоване харчування населення
Демографічна	Автоматизація побуту, зростання доходів, збільшення загальної тривалості життя і тривалості його активної частини, збільшення частки вільного часу	Поліпшення демографії в країні, зменшення рівня протиріч інтересів різних груп населення
Соціальна	Механізація і автоматизація виробництва, зменшення потреб у робочій силі, зміна характеру праці. Розвиток сфери послуг (медичних, навчальних, відпочинку тощо), збільшення їх доступності. Скорочення робочого дня і тижня, можливість працювати дистанційно	Підвищення якості життя та індексу щастя населення, соціальна гармонія

На рис. 2 подано схему впливу інноваційної діяльності на складові економічної безпеки держави.

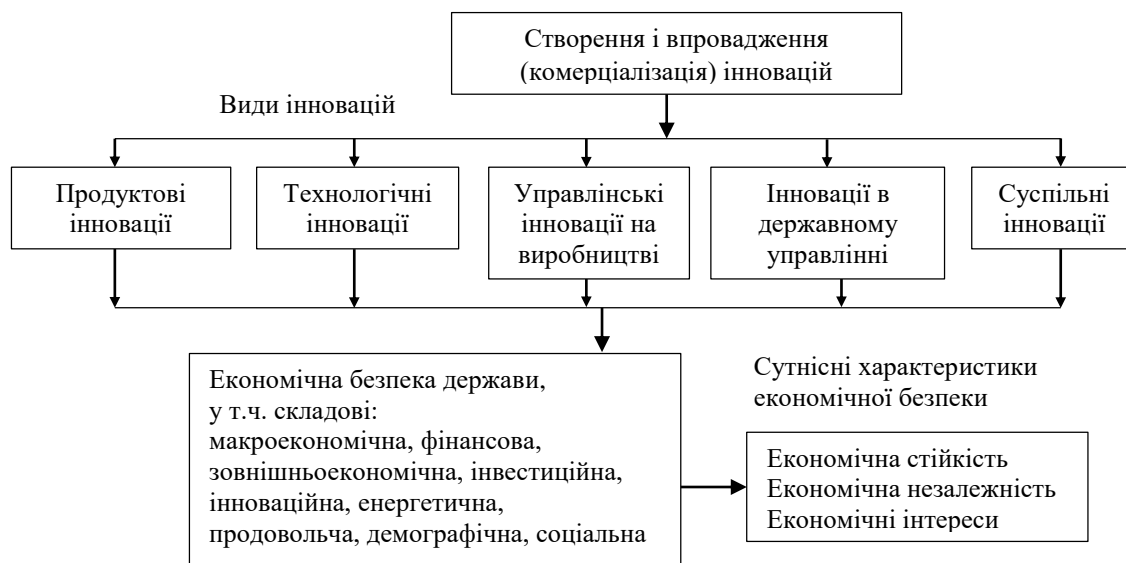

Рисунок 2 – Схема впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку держави

Узагальнюючи викладене можна зазначити наступне:

- на основі аналізу статистичних даних підтверджено залежність рівня економічної безпеки держави від рівня інноваційності її економіки, держави з високим рівнем інноваційності мають високий рівень економічної безпеки (у якості її інтегрального показника ми обрали глобальну конкурентоспроможність);

- деталізований аналіз рівня інноваційності економіки України показав, що вона значно поступається країнам які розвиваються інноваційним шляхом, що загрожує системним відривом через несумісність техніки, технологій, стандартів якості життя тощо;

- на основі аналізу процесів економічного зростання країн, які зробили ставку на інновації та інноваційну діяльність розроблено загальну схему взаємодії факторів, що визначають успіх переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку; в процесі цієї взаємодії формується і розвивається інноваційно-сприятливе середовище, яке сприяє активізації інноваційної діяльності і відповідно - зростанню рівня економічної безпеки держави;

- виконано авторську систематизацію напрямів, характеру і результатів впливу інновацій і інноваційної діяльності на складові економічної безпеки держави;

- розроблено укрупнену схему впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку держави.

Отримані результати поглиблюють теоретичні засади управління інноваційним розвитком національної економіки в частині уточнення ролі, місця та характеру впливу факторів які сприяють переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку та зростанню на цій основі економічної безпеки держави як у цілому, так і у розрізі її окремих складових. Подальші дослідження повинні бути спрямованими на статистичне обґрунтування взаємозв'язку між показниками стану інноваційної діяльності і показниками стану економічної безпеки держави.

1. Болдуєва О.В. Роль інновацій у забезпеченні економічної безпеки країни / О.В. Болдуєва, О.С. Богма // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2 (12), Том 3. – С. 89-94.
2. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. Головінов О. М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 4-8.
4. Гончар В.Г. Вплив науково-технічного прогресу на економічну безпеку держави / В.Г. Гончар // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2013. - № 5-6 (76-77). – С. 180-192.
5. Денисенко М.П. Інвестиційно-інноваційна складова економічної безпеки на регіональному рівні / М.П. Денисенко, В.В. Лойко // Вісник Житомирського державного технологічного інституту. Серія: Економічні науки. – 2013. - № 1 (63). – С. 238-242.
6. Дудка Ю.П. Рейтинги України у міжнародних вимірах та їх вплив на економічну безпеку / Ю.П. Дудка // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. - № 4. – С. 36-41.
7. Захарченко В.И. Экономическая безопасность и конкурентная разведка : [учебное пособие (конспект лекций)] / Под ред. В.И. Захарченко. – Одесса : Атлант, 2017. – 519 с.
8. Ілляшенко С.М. Інноваційна культура суспільства як соціокультурний механізм активізації інноваційної діяльності / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки: Матеріали XX міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 7-11 вересня 2015 р. Том 1. Частина 1 / Національна академія наук України, Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, Київ-Одеса, 2015. - С. 138-143.

9. Ілляшенко С.М. Перспективи і загрози четвертої промислової революції та їх урахування при виборі стратегій інноваційного зростання / С.М. Ілляшенко, Н.С. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2016. - № 1. - С. 11-21.
10. Ілляшенко С.М. Управління знаннями в системі інноваційного розвитку організації / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко, А.О. Комарницька // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2017. - № 1. - С. 231-241.
11. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
12. Кириченко О.С. Інноваційна безпека як невід’ємна складова економічної безпеки та ефективного проектно орієнтованого розвитку сучасних підприємств / О.С. Кириченко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. - № 1. Т.1. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/28783/25811>
13. Колыванов В. Ю. Основные направления активизации инновационной деятельности при формировании инновационной экономики / В. Ю. Колыванов, М. Б. Магомедов, Г. С. Гамидов // Инновации. – № 4 (102). – 2007. – С. 51-54.
14. Корсак К. Від традиційних моделей організації економіки – до інноваційної / К. Корсак // Персонал (Журнал інтелектуальної еліти). – 2010. – № 2. – С.12-17.
15. Краус Н.М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку / Н.М. Краус // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. - 2015. - Випуск 2(4). Частина 1. С. 36-42.
16. Маслак О. О. Безпека інноваційного розвитку промисловості як складова національної безпеки країни / О.О. Маслак // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2014. – № 4. – С. 93-97.
17. Олексюк В.М. Інноваційний розвиток як складова економічної безпеки держави / В.М. Олексюк. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v3/NV-2012-v3_18.pdf
18. Петрова І.Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України / І.Л. Петрова // Ефективна економіка. – 2013. - № 8. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221>
19. Попович О.С. Новий бюджет і доля науки / О.С. Попович, І.О. Булкін // Спільне. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://commons.com.ua/uk/novij-byudzhet-i-dolya-nauki/>
20. Шипуліна Ю.С. Сучасні підходи до інтенсифікації інноваційного розвитку промислових підприємств: теоретичний огляд // Маркетинг і менеджмент інновацій.- Суми: ТОВ «ВТД «Університетська книга », 2012. - №3. – С. 128-140.

21. Федотов А.А. Основные концепции инновационного развития: исторический анализ // Вісник донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. 2008. – Вип. 2. – С. 203-208.

22. Фінансування наукових досліджень в Україні та світі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analityka/finansuvannya-naukovyh-doslidzhen-v-ukrayini-ta-sviti>

23. The Global Competitiveness Report 2017–2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

24. The Global Innovation Index 2016. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016.pdf

Ілляшенко С.М. Інноваційна діяльність і економічна безпека держави / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко, Є.І. Нагорний // Управління інноваційною складовою економічної безпеки : монографія у 4-х томах / за ред. д.е.н., професора Прокопенко О.В. (гол. ред.), к.е.н., доцента Школи В.Ю., к.е.н. Щербаченко В.О. — Суми : ТОВ «Триторія», 2017. — Т. II. Науково-практичні засади формування інноваційних компонентів забезпечення науково-технологічної та виробничої безпеки економічної системи. — С. 5-13.